

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, December 2017, 21 (2): 977-1012

Çağdaş Türk Romanında Din ve Siyaset İlişkisi: 'Kar' Örneği
*The Relationship Between Religion and Politics in Contemporary Turkish Novel:
The Case of 'Kar' Novel*

Şaban Erdiç

Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.
Assistant. Prof., Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion.
Sivas, Turkey

serdic07@hotmail.com

ORCID ID orcid.org/0000-0001-9453-2072

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17 Mayıs/May 2017

Kabul Tarihi / Accepted: 09 Ekim/October 2017

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık/December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Cilt / Volume: 21 **Sayı / Issue:** 2 **Sayfa / Pages:** 977-1012

DOI: <https://doi.org/10.18505/cuid.314334>

Atıf/Cite as: Şaban, Erdiç. "Çağdaş Türk Romanında Din ve Siyaset İlişkisi: 'Kar' Örneği-The Relationship Between Religion and Politics in Contemporary Turkish Novel: The Case of 'Kar' Novel". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 21, sy. 2 (Aralık/December 2017): 977-1012. doi: 10.18505/cuid.314334.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/cuid>

Copyright © Published by Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi-Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

For Permissions: ilahiyat.dergi@cumhuriyet.edu.tr

Çağdaş Türk Romanında Din ve Siyaset İlişkisi: 'Kar' Örneği

Öz: Bu makale Orhan Pamuk'un *Kar* romanından hareketle çağdaş Türk romanında din ve siyaset ilişkisine odaklanmıştır. Çalışma, Türkiye'nin yakın dönemdeki dini ve siyasi tartışmalarına edebi bir kurgu ile yaklaşan *Kar*'da din-siyaset ilişkilerinin nasıl bir paradigma üzerine oturduğunu ve bu çerçevede Türkiye'de dini ve siyasi kültürün romana nasıl yansıdığını anlama ve açıklama hedefini gütmüştür. Romanda 1980 sonrası yeni bir gelişim ivmesi yakalamış ve 1990'lar boyunca siyaseti daha aktif bir şekilde motive eden sağ, muhafazakar ve İslamcı çevrelerle aslında -yazarın yaklaşımı çerçevesinde- Türkiye'ye bir türlü uğramayan modernizmin Türkiye'deki jakoben ve taşralı temsilcilerinin değerleri arasındaki çatışmalar öne çıkarılmıştır. Postmodern bir bakış açısıyla yazılan *Kar* İslamcı-laik, Doğulu-Batılı çatışmaları arasında modernleşme çabalarının devam ettiği bu aşamada din ve siyaset ilişkileriyle ilgili önemli fotoğraflar paylaşmıştır. Nihayet romanda din; yoksulluk ve yoksunlukları araçsallaştırıcı, yerine göre değişimi engelleyici karakteri yanında baskın olarak ideolojik yönü ile öne çıkarılmıştır. Siyaset ise orada daha çok jakoben ve laik, modernleşme ile ilişkisi bağlamında da taşralı olarak betimlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk romanı, Din, Siyaset, Orhan Pamuk, *Kar*.

**The Relationship Between Religion and Politics in Contemporary Turkish Novel:
The Case of 'Kar' Novel**

Abstract: This article focuses on the relationship between religion and politics in contemporary Turkish novel, based on Orhan Pamuk's novel *Kar*. The study aims to understand and explain paradigms of religion-politics relations in *Kar*, which approaches Turkey's recent religious and political debates with a literary fiction, and reflects how religious and political cultures are reflected in Turkey in this frame. In the novel, a new development momentum after 1980, and with the right, conservative and Islamist circles that motivated politics more actively during the 1990s, the modernization that has not undergone in Turkey in a way, in fact, within the framework of the approach of the writer, the values of provincial representatives in Turkey conflicts have been brought forward. In a post-modern perspective, the *Kar* shared important photographs of religion and politics at this stage of the modernization struggle between Islamist-secular, Eastern-Western conflicts. Finally, religion in the novel was dominated ideologically by

the instrumentalist of poverty and deprivation, rather than the character of preventing change according to its place. Politics is described as more Jacobean and secular, and also as provincial in relation to modernization there.

Keywords: Contemporary Turkish Novel, Religion, Politics, Orhan Pamuk, *Kar*.

SUMMARY

There is no doubt that literature in the process of transition from the empire to the republic; the novel, especially as a Western product played an important role in the consciousness level of modern Turkey. This literary influence, rather than pursuing a certain line, took place within two centuries of adventurous journey, generally in harmony with the periodical historical, social and political conditions of the Turkish society. In this context, the Turkish novel was seen as a means of producing different powers and ideologies, especially at the points reached by the modernization in the last half century, while at the beginning adopting a legitimizing attitude to make politics more intense. But with it, as an important element of the cultural system, religion has always been one of the main themes in the journey of the novel.

The article deals with the study of religion-politics relations in the contemporary Turkish novel in terms of sociology of religion. As an example of the study, Orhan Pamuk was chosen as the *Snow* novel, which made its first publication in 2002 and took the subject of tense religious-political relations matched by the 1980s conditions in Turkey with a broad cultural background. The aim of the study is to understand and explain the approach of the contemporary Turkish novel to religion-politics relations which always created a tension environment in Turkey. By making a historical comparison in this framework, the place of the *Snow* is glanced in the politics and religion perception of the Turkish novel, Orhan Pamuk was emphasized as a social personality and writer, and then different levels of consciousness constructed by the social events, phenomena and processes in the novel have been evaluated from a phenomenological perspective.

In this study, the *Snow* was regarded as a novel whose recent religion-politics relations of modern Turkey were treated with a postmodern allegory through different sets of meanings of religious and political cultures. In this re-

gard, the Snow has presented itself as a literary product, as well as a text that sheds light on the fundamental problems of today's religion-politics relations, which include different levels of consciousness about the religious, political and ideological knowledge of society. From here it can be said that the novel, in the context of literature-society relations, has brought wealth from the one side by organizing the events within the framework of the religious and political values of the society while offering postmodern points of view to these values from the other side. Finally, in the Snow, Pamuk realized a literary expression on the basis of society of religion and politics relations in Turkey. This expression, however, has not been independent of the religious and political accumulation that has been transferred from the Ottoman to the Republic, as well as the social personality that it shapes around an institutional baggage.

Clearly, Pamuk has put a number of meanings in religion and politics and their relationship to each other, sometimes through different characters, sometimes through irony and criticism in the Snow. Around the postmodern paradigm, the Snow has presented different meanings worlds of religion and politics and the different images of these two old social institutions in a philosophical and sociological perspective. In other words, Pamuk deals with the novel's event pattern, social typologies, social classes and their epistemological accumulations in their natural socioeconomic, cultural, religious and political environments. The Snow is fictionalized around an identity struggle shaped by the Islamist-modernist thriller. Here, although the individual-compromising aspects of religion and politics "Kemalist" and "Islamist" have emphasized the imperative, populist political understandings and the exclusionary and ideological aspects of religion. Thus, the novel inspired by the military intervention on February 28, 1997, shed light on the religious and political culture of Turkey, and finally attracted significant photographs of the society, which are reflected on the meaning networks of religious and political institutions.

In the Snow, religion and politics are based on the meanings of concepts such as "coup", "Kemalism", "political Islam", "turban", "Islamist", "secular". In the novel, the social and political images put forward in the context of "coup" carried a number of symbols representing the last half-century of the Republic in the 2000s. As a matter of fact, the coup that was taken on the novel was made especially against the "religious" who organized and strengthened around the

socioeconomic, cultural, political, religious and ethnic problems that occurred after 1980. On the other hand, in the novel "Kemalism" and his ideology have become another important theme in which politics is evaluated in Turkey. In this context, in general terms, the view of the "Kemalism" and the military bureaucracy on the public and its values have been presented in a Jacobean and elitist attitude, which restricts individual rights and freedoms to the state, with different categorical characteristics.

In addition to stressing the characteristics of being a subclass of religion, compensating for the deprivations and preventing social change in place, in the novel emphasized the fact that, with its coup, it gained a political, ideological, populist and instrumental identity. As a matter of fact, girls with headscarves have been seen as a symbolic case by political Islamists and they have made this case a political material. In the Snow, religion and politics are regarded as social institutions that are separate and sometimes in conflict with each other, but also the mutual relations between the two institutions in the context of the interest relations of Sheikh Efendi and some bureaucrats. Thus, the novel also points to the old relations of religion-politics relations in Turkey that find their place on the symbolic plane.

The Snow, which manifested itself as a literary attitude against all kinds of political and religious impositions have proposed for religion and politics a pluralistic view. This situation which can be regarded as new in terms of the Turkish novel has in fact provided new universes for the reader about religious and political culture. However, the proposals and perspectives are not shaped independently of their own dynamics of religious and political cultures.

GİRİŞ

Türk toplumunda ilk kez 18. yüzyılda askeri sahada başlayan modernleşme çabaları verili sosyal düzenin bütün çelişkilerine rağmen 19. yüzyılda sosyal ve siyasi alanlarda genişlemiş, 20. yüzyılda ise siyaset başta olmak üzere din, eğitim, aile, ekonomi, hukuk, sanat gibi öteki sosyal kurumları da içine alan bir moti-

982 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

vasyonla bugüne ulaşmıştır.¹ Yeni bir ulusun yaratılması anlamına gelen köklü bu değişim ve dönüşüm sürecinde edebiyat yeni bir bilinç düzeyinin inşasında önemli bir araç olarak görülmüştür. Edebiyatın bu sosyal ve politik duyarlılığı epistemolojik bir bulanıklık ve süreklilik içinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ve oradan günümüze kadar taşınmıştır. Böylece toplumsal ve kültürel boyutu ile edebiyat farklı dönemlerdeki siyasal örgütlenme biçimlerine bağlı bir seyir izlemiş ve yerine göre kendisi de toplumsal ve siyasal çelişki ve karşıtlıklar içinde iktidar ve ideoloji üretme alanı olmuştur.²

Edebiyat ve sosyoloji arasında yakın bir ilişki vardır. Edebiyat bir taraftan gerçek kimliğini toplumsal ve kültürel bir çevrede bulurken diğer taraftan geniş bir sembolik düzlemde toplumun kendine ait farklı anlam katmanlarıyla yeniden karşılaşması, yüzleşmesi ve hatta yeni sosyal eylem alanları keşfetmesi konusunda toplumu etkilemektedir. Edebi ürünler her zaman toplumdaki sosyal olay, olgu ve süreçlerle ilişki içinde yürümüştür. Dolayısıyla edebiyat kendini sadece salt edebi ve estetik bir ürün değil; fakat aynı zamanda çeşitli toplumsal, siyasal, dinsel ve ideolojik boyutlara sahip bir bilgi gövdesi olarak da sunmuştur. Gerçi edebi metin özü itibarıyla kurgusal, hayali olabilir ve bireysel, toplumsal, tarihi gerçeklikle bire bir örtüşmeyebilir. Fakat yine de toplumsal gerçeklik taşıyan bu kurgu ve duyular, içinde üretilen toplum ve iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bu sebeple edebiyat her zaman sosyolojik analize yeni perspektifler sunabilecek bir muhteva içinde görülmüştür.³ Nitekim edebiyat sosyolojisi gibi özel bir sosyoloji alanının kurulması ve gelişmesinde edebiyat ve toplumun bu karşılıklı ilişkisi önemli bir etken olmuştur.

Edebiyat ve toplum ilişkisine yazar, eser ve toplum etkileşimi çerçevesinde de bakılabilir. Eser bir taraftan büyük ölçüde yazarın içinden çıktığı ve içinde yaşadığı sınıfsal özellikleri yansıtacağı gibi diğer taraftan kendini toplumun bir

¹ Bk. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş (İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2004); Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi* (İstanbul: İletişim Yay., 2000), 9-19; Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, haz. Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yay., 2012), 13-107.

² Türkan Erdoğan, "Türkiye'de Edebiyat Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine Düşünceler", *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, ed. Köksal Alver (Ankara: Hece Yay., 2006), 212-214.

³ Köksal Alver, "Edebiyatın Sosyolojik İmkani", *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, ed. Köksal Alver (Ankara: Hece Yay., (2006), 15-17; Ömer Solak, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Merkez-Taşra Çatışması* (İstanbul: Hikmetevi Yay., 2014), 22.

ifadesi olarak da sunacaktır. Bu bağlamda edebi ürün Nazi edebiyatında ve Sovyet edebiyatının bir kısmında görüldüğü şekliyle az veya çok bilinçli/bilinçsiz bir şekilde toplumsal ve siyasal yaşam tarafından “ısmarlanmış” olabileceği gibi eşitlikçi, özgürlükçü, demokratik ve çoğulcu toplumda yazarın değişen konumuna göre “inşacı” ve hatta yazara ait bir evrende özgün ve imajatif biçimler de alabilir. Böylece farklı dinsel eğilimler, siyasal düşünceler ve sosyal sınıflar farklı duruşları, farklı dünyaları ile yatay bir düzlemde kolayca edebiyatın ilgi odağı olabilir.⁴ Bundan sonra da modern dönemde yaşanan bireysel ve toplumsal gelişmelere ve bunların tanımladığı bilinç düzeylerine koşut olarak edebi ürünlerin biçim, içerik ve konu yanı sıra yeni sosyopolitik duraklar keşfedeceğini ve nihayet sosyolojiyle edebiyatın ilişkilerinin yeni bir düzlemde süreceğini beklemek zor değildir.

İnsanın kültürle ilişkisi ve bunun yapılandığı formlar sistematik sosyolojinin önemli çalışma sahalarından birini oluşturur.⁵ Batılı edebi bir tür, kültürel bir ürün olarak roman insansı ve toplumsu her şeyi kolaylıkla temalaştıran bir anlatı sanatıdır. Bu makalede romanın din ve siyaset ilişkisine odaklanılmıştır. Çağdaş Türk romanında din ve siyaset ilişkisini değerlendirmek için örnek olarak Orhan Pamuk'un, ilk baskısını 2002 yılında yapan ve hâlihazırda tek siyasi romanı olma özelliği taşıyan *Kar* romanı⁶ tercih edilmiştir. Bu seçimde Pamuk'un ülke içinde çok geniş okuyucu kitlesine sahip olması yanında dışarda eserleri en fazla tanınan, okunan ve Nobel başta olmak üzere pek çok ulusal ve uluslararası ödüle layık görülen Türk yazar olma özelliği taşıması, özellikle *Kar* sonrası içerde önemli politik tartışmaların odağına yerleşmesi ve birtakım politik toplumsal kutuplaşmaları açığa çıkaracak derecede etki uyandırması ayırıcı birer faktör olmuştur. Öte yandan *Kar* Türkiye'de belli bir toplumsal karşılığı olan siyasal tartışmaların edebi bir dışavurumunu gerçekleştirmiştir. Eser Türkiye'nin yakın siyasi tarihindeki önemli politik kırılmalar ve ara dönemlerden esinlenmiş, sosyal tipleri gündelik hayatın içindeki karakterlerden seçmiştir. Eserde olaylar ise politik tartışmaların odağında bulunan ve modernleşmenin vitrini olarak kabul

⁴ Guy Michaud, “Bir Disiplin Olarak Edebiyat Sosyolojisinin Kurulması”, çev. Hilmi Uçan, *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, ed. Köksal Alver (Ankara: Hece Yay., 2006), 55-56.

⁵ Bk. Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi (Ankara: Anı Yay., 2012), 97-243; Philip Smith, *Kültürel Kuram*, çev. Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu (İstanbul: Babil Yay., 2005).

⁶ Orhan Pamuk, *Kar* (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2016).

984 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

edilebilecek imam hatipler, başörtüsü, farklı ideolojik gerilimler, kılık-kıyafet ve bunların üzerinden geliştirilmiş bir dil ve yaklaşımla kurgulanmıştır. Bu bakımdan makale, 1980 darbesi sonrası askeri bürokrasinin siyasete müdahalesi yönüyle aynı; fakat siyasi ve sosyal sonuçları açısından farklı 28 Şubat sürecinin dinamiklerinin ve toplumsal etkilerinin halk arasında sıcaklığını koruduğu bir dönemde ilk baskısını yapmış *Kar*'ın din-siyaset ilişkilerine hangi epistemolojik birikimden yaklaştığını ve bu yaklaşımın hangi toplumsal karşılıklara sahip olduğunu sorunsallaştırmıştır. Makale *Kar* romanının, Türk toplumunun siyasi kültürünü temsil kabiliyetine sahip olduğu varsayımından hareket etmiştir. Çalışmanın amacı ise asırlık deneyime sahip çağdaş Türk romanının din-siyaset ilişkisine yaklaşımının oturduğu dini, siyasi ve sosyal tabanı *Kar* örneğinde anlamak ve açıklamaktır. Bunun için tarihsel karşılaştırma metodu⁷ çerçevesinde öncelikle *siyasal roman* türü olarak *Kar*'ın çıkış dinamiklerini tespit edilmiş, ardından da romandaki sosyal olay, olgu, süreç ve bunların inşa ettiği anlam katmanları fenomenolojik bir perspektifle çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple ulaşılan sonuçlar, yazarın kurumsal çevresinin inşa ettiği birikimle sınırlıdır. Yine çalışmada romana ait edebi kurgu, sanat, dil ve anlatım gibi özellikler⁸ makalenin kapsamı dışında tutularak olguya ilişkin verilere odaklanılmış ve bunlar anlayıcı bir yaklaşım⁹ ile değerlendirilmiştir. Bu çerçevede metodolojik bakımdan *Kar*'a salt kurgusal bir metin olarak değil; Türkiye'nin sosyal ve politik tarihinin ürettiği bir yapıt ve aynı zamanda bu sosyal ve siyasi birikime katkı sağlayan bir eser olarak yaklaşmıştır.

Bugün Türkiye'de edebiyat fakülteleri bünyesindeki anabilim dalları; özellikle de Türk Dili ve Edebiyatı çerçevesinde Türk romanı farklı yönleriyle teorik ve pratik bir ilgiye ulaşmış ve hatta belli bir verisel zenginlik yaratmış olmakla birlikte sosyolojik anlamda henüz gereken ilgiyi görmüş değildir. Söz konusu çalışmalarda yer yer Türk romanında din teması doğrudan bir konu olarak

⁷ Bk. Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yay., 1998), 75.

⁸ Bk. Fethi Demir, "Orhan Pamuk'un Romancılık Serüveninde Yeni Bir Durak: Tematik Romanlar", *Turkish Studies* 6, sy.1 (Winter 2011): 935-936.

⁹ Bk. Adil Çiftçi, *Anlayıcı Yaklaşım ve Din Sosyolojisi için Uzanımları* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2016), 116-120.

incelenmiştir.¹⁰ Din sosyolojisi çalışmaları arasında romanın dikkat çekmeye başlaması henüz son zamanlarda birkaç örnekle kendini göstermeye başlamıştır. Özbolat, erken dönem Cumhuriyet romanında din adamının temsili üzerinde durmuştur.¹¹ Okutan ise *Kar* örneğinden hareketle dini kimlikle öne çıkarılan cinsiyet tipolojilerinin hipotetik olarak romanda nasıl temsil edildiğine ve bu sosyal tiplerin gerçeklikle yakınlığına odaklanmıştır.¹² Yapılan bir yüksek lisans çalışması postmodernizmin dini varsayımlarının 1990 sonrası postmodern Türk romanındaki yansımalarını konu edinirken¹³ bir diğer çalışma çağdaş Türk romanında din ve toplum ilişkisini incelemiştir.¹⁴ Bu makale ise Türk romanına sosyolojik yaklaşım konusunda katkı sağlaması yanı sıra Türk romanının son yıllarda üzerinde en çok tartışılan isimlerinden ve şüphesiz hakkında fazlaca değerlendirmeler yapılan eserlerinden birini merkeze alarak Türkiye'deki din-siyaset ilişkilerini tartışması bakımından değerli sayılabilir. Özellikle 1980 sonrası Türk romanı, klasik türdeşlerindeki Batı, Batıcılık, Batılılaşma gibi kavramlar üzerine kurulu söylem alanını postmodernist bir etkiyle daha farklı bir anlam setine yıkmaya başlamıştır.¹⁵ Bu sebeple makale, *Kar*'dan hareketle Türk modernleşmesinin temel hedefi olan Batılılaşma ideolojisinin yakın dönemde ulaştığı ya da evrildiği yeni biçimleri görmek açısından birtakım olanaklar da sunabilir.

¹⁰ Bk. Kemal Timur, "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar", *Turkish Studies* 4, sy.1-2 (Winter 2009): 2089- 2125; Alâattin Karaca, "Çağdaş Türk Romanında Dinî-Tasavvufî İçerik", *VI. Dinî Yayınlar Kongresi* içinde (İstanbul: DİB Yay., 2013), 275-287; Gürkan Yavaş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı" (Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2014); M. Halil Sağlam, "Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1934-1938)" (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2016).

¹¹ Bk. Abdullah Özbolat, "Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili", *Kültür ve Din* içinde, ed. M. Ali Kirman ve Abdullah Özbolat (Adana: Karahan Kitabevi, 2014), 289-306.

¹² Bk. B. Banu Okutan, "Din Sosyolojisi ve Toplumsal Metin: Cinsiyet Tipolojilerinin Çözümlemesi (*Kar* Örneği)", *Toplum Bilimleri Dergisi* 7, sy. 14 (2013): 119-146.

¹³ Bk. Eda Kıran, "Postmodernizmin Dini Varsayımlarının 1990 Sonrası Postmodern Türk Romanındaki Yansımaları" (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2011).

¹⁴ Bk. Zeynep Dağlar, "Modern Türk Romanında Din ve Toplum İlişkileri -Orhan Pamuk Örneği-" (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2015).

¹⁵ Ömer Köroğlu, "Türk Romanında Batıcılığın Yeri: Gecikmişlik Bataklığında Utanç Duymayı Öğrenmek", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, c. 3 (İstanbul: İletişim Yay., 2004), 509-510.

1. TÜRK ROMANI SİYASET VE DİN

Türk romanı Batılılaşma çabalarının bir parçasıdır. Bu sebeple Türkiye’de roman Avrupa’daki gibi tarihsel, toplumsal, ekonomik ve siyasi koşullar altında olgunlaşarak ortaya çıkmış bir tür değildir. Aksine o, Türk aydını tarafından Batı’nın endüstriyel ve teknik gelişmişliğini tamamlayan ileri bir uygarlık ürünü olarak görülmüş ve yaygın bir eski-yeni karşıtlığında Batı’dan taklit edilmiştir.¹⁶ Batılı roman 1860’lardan itibaren Türk edebiyatına ilk önce Fransız romanlarından çevirilerle girmiş olup yüzyılın sonuna kadar Türk edebiyatında çeviri ve yerli pek çok eser ortaya çıkmıştır.¹⁷ Bu dönemde Ahmet Mithat’ın yapmaya çalıştığı gibi divan ve halk edebiyatındaki öykülerle Batı romanını uzlaştırma ve Namık Kemal’de görüldüğü şekliyle tamamen Batı tekniğinde roman yazma gibi farklı iki yol takip edilmiştir.¹⁸ Osmanlı’dan modern Türkiye’ye uzanan süreçte Doğu-Batı dikotomisinde yaşanan çelişki ve çatışmalar karşısında bir taraf, Batı’nın değişime zorlayan etkisi karşısında Doğulu kimliğe sarılırken diğer taraf ise modernleşmenin etkisiyle Doğulu kimliği bir kenara iterek Batı’dan yana tavır koymuştur. Özellikle Tanzimat, Edebiyat-ı Cedide ve II. Meşrutiyet devri romanları Batılılaşma özelinde yaşanan bu sosyal ve siyasal çatışmanın bütün izlerini göstermiştir.¹⁹ Her ne şekilde olursa olsun sonuçta Türk romanı belli sosyal ve siyasal şartlar altında gelenekteki edebi türlerden tamamen farklı bir ürün olarak doğmuş; Batılı değerleri alma, seçkin zümrelerin fikirlerini geniş kitlelere yayma ve halkın dikkatini güncel meselelere çekme kaygıları etrafında bir gelişme göstermiştir.²⁰ Dolayısıyla Türk romanı başlangıçtan beri pek çok yazarın toplumsal ve siyasi fikirler aşlamak için başvurdukları bir araç olmuştur.²¹

20. yüzyılın başlarından itibaren Türk romanı sayıca giderek artmış ve teknik bakımdan da bir gelişme ivmesi kazanmıştır. Ülkenin geçirmekte olduğu sancılı değişim, siyasi kargaşa ortamı ve kimlik sorunları etrafında yaşanan

¹⁶ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I* (İstanbul: İletişim Yay., 1998), 9-10.

¹⁷ A. Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, haz. Abdullah Uçman (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2006), 263-264.

¹⁸ Olcay Önerçin, *Türk Roman ve Öyküsü* (Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1984), 1-2.

¹⁹ Solak, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Merkez-Taşra Çatışması*, 14.

²⁰ Ahmet Ö. Evin, *Türk Romanın Kökenleri ve Gelişimi*, çev. Osman Akinhay (İstanbul: Agorakitaplığı, 2004), 12-14.

²¹ Kemal H. Karpat, *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular* (İstanbul: Varlık Yay., 1962), 22-41.

tartışma ve kutuplaşmalar düşünce hayatı ile birlikte romanın konu ve muhtevasına da yansımıştır. Nitekim bu dönem romanların önemli bir kısmı II. Abdülhamit Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi, İttihat ve Terakki Partisi Dönemi olayları ile Balkan savaşları, ardından Birinci Dünya Savaşının getirdiği yıkım ve nihayet yeni bir politik düzen ve toplum oluşturma düşünceleri üzerinde kurgulanmıştır.²² Cumhuriyetin ilk yıllarının değişim dinamiği içinde romanın aldığı yol dönemin siyasal ve toplumsal değişim dinamiğinden bağımsız olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi ile çağdaş Türk romanının doğuşu arasında paralellikler vardır. Cumhuriyet, Türk kültürünü yeniden şekillendirmeye giriştiğinde epistemolojik dönüşümün temel aygıtı olarak edebiyatı seçmiştir. 1923-1945 yılları arasında gerçekleştirilen reformlar bir taraftan yeni toplum modeli çerçevesinde devlet öncülüğüyle geniş çaplı Batı klasiklerinden çeviri programı ortaya koyarken diğer taraftan siyasal ve teokratik geleneğin bütün sembollerini reddederek milliyetçiliği ve modernliği yüceltmıştır.²³ Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'yi de içine alarak kendini göstermeye başlayan yeni ideolojiler, hızlı sosyal değişimler, gençlik sorunları, özgürlük arayışları, yaygın anomik durumlar Doğu-Batı dikotomisinde yeni politik tavırların ortaya çıkmasını etkilediği²⁴ gibi romanın birey ve toplum görüşünde yeni perspektiflerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Bu dönem aynı zamanda siyasal anlamda merkez-çevre çatışmasının çevre lehine geliştiği ve bunun romana da yansıdığı yeni bir süreci başlatmıştır.

Devlet ve toplum olarak yeni siyaset arayışlarının arttığı, siyasi sorunların çoğaldığı 20. yy başlarında İttihat ve Terakki Partisi Auguste Comte'un (ö. 1857) pozitif felsefe sistemindeki "düzen ve ilerleme" ilkesinden esinlenip pozitivizmi Batılılaşma amacı ile bir tutmuş ve başlangıçta sosyolojiye, siyasete yol göstermek gibi bir misyon yüklemişti. Ancak yüzyılın ilk çeyreğinde siyasetin belirsizlikten kurtulması ve toplumun bir seçim yapmasından sonra siyasetin sosyolojiye biçtiği rol, siyasete rehberlik etmek değil; mevcut politik tavrı öğret-

²² Bk. Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946* (Ankara: Akçağ Yay., 2006), 25-158.

²³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum* (İstanbul: Timaş Yay., 2009), 129-130.

²⁴ Bk. Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, 244-250.

988 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

mek olmuştur.²⁵ Roman konusunda da durumsal birtakım benzerliklerden söz edilebilir. Türkiye’de başlangıçta sanat ve edebiyatın rolünü ve yönünü tayin eden önemli paradigmalardan birini söz konusu bu Batılılaşma anlayışı çerçevesinde ifade edilebilecek evrenselci, evrimci, ilerlemeci ve determinist bakış açısı temsil etmiştir. Niyazi Berkes ve Behice Boran’ın içinde bulunduğu bu yaklaşıma göre sanat ve edebiyat kitlelere Batıcı ideali benimsetmek, Batılı değerler etrafında topluma rehberlik etmek görevini üstlenmelidir. Türk sanatı ve edebiyatına dair diğer bir paradigma ise edebi ürünlere toplumun ve toplumsal sınıfların hakim değerlerinin tanınmasının birer aracı olarak yaklaşmıştır. Birincisiyle birlikte Cahit Tanyol, Nurettin Ş. Kösemihal, Fuat Köprülü, Erol Güngör ve Cemil Meriç gibi sosyal, siyasi ve edebi konulara ağırlık veren entelektüellerin temsil ettiği bu ikinci yaklaşım²⁶ sonraki edebiyat, toplum ve siyaset ilişkilerini de şekillendirecek önemli birer dinamik olmuştur. Bu çerçevede küresel anlamda sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte yaşanan ve büyük ölçüde Türkiye’yi de içine alan sancılı süreç sadece sosyolojik olarak salt seküler, ilerlemeci ve müdahaleci bakış açılarının sorgulanmasını gündeme getirmemiş; fakat aynı zamanda yeni gelişen paradigmalarda romanın kuramsal, yöntemsel, teknik bir açılım sağlaması ve anlayıcı bir çizgi yakalamasını da etkilemiştir. Nitekim 1970’li yıllardan sonra kent ve aydın ilişkisinde romanın sosyal ve siyasal karakteri farklılaşmıştır. Bir imparatorluğun yıkılışına tanıklık etmiş, entrikalar görmüş, savaşlar yaşamış ve genç bir Cumhuriyetin kuruluşu sırasında karşılaşılan bütün siyasi, sosyokültürel, ekonomik sorunları gözlemlemiş ve bu yüzden hep bir kavga ve ideolojinin içinde yer almış birinci kuşaktan farklı olarak ikinci kuşak romancılar birtakım ideolojilere sahip olmakla birlikte yerine göre olaylara karşı daha serinkanlı olmuş, düşüncelerinde daha evrensel, barışçı, özgürlükçü çizgiler benimsemişlerdir.²⁷

Türk romanı asırlık serüveni içinde oldukça renkli konular üzerinde durmuştur. Bu macera içinde siyasetin her zaman baskın bir rol üstlendiği açıktır.

²⁵ İsmail Coşkun, “Türkiye’de Siyaset Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine”, 75. *Yılında Türkiye’de Sosyoloji*, haz. İsmail Coşkun (İstanbul: Bağlam Yay., 1991), 156.

²⁶ Erdoğan, “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine Düşünceler”, 224-228.

²⁷ Bk. Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1946-2000* (Ankara: Akçağ Yay., 2003), 316-332.

Maurice Duverger'in dediği gibi her şeyin kısmen siyasal olduğu²⁸ hesaba katılırsa Türk romanının her zaman belli bir siyasal kültür içinde örneğin "ülke"ye, "vatanperverlik"e ilişkin tasarımlar ve birtakım siyasal amaçlarla toplumu yönlendirmek gibi bir işlev üstlendiği ifade edilmelidir. Başlangıçta Türk toplumunu Batılı bir romanla tanıştıranlar aynı zamanda Avrupa ve Osmanlı hakkındaki umumi kanaatler etrafında Yeni Osmanlıcılık,²⁹ İttihatçılık³⁰ gibi anayasal taleplerle ortaya çıkan farklı fikri akımlar içinden siyaseti mobilize eden kişiler olmuştur. Türk romanı ve romancısının bu siyasal karakteri sonraki yıllarda da değişen sosyopolitik şartlara göre yeni siyasal hareketler ve ideolojilerle devam etmiştir.

Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde roman yeni bir Batılı Türk kimliğinin benimsenmesi, sosyal konularda reformların başarıya ulaşması ve hâlâ güçlü bir dini gelenek altındaki toplumda laisizmin yerleşmesi için bir çaba göstermiştir.³¹ 1960'lı yıllarda Türk romanında farklı ideolojik anlayışlar daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Sosyalist, ülkücü ve İslamcı düşüncelerin bir çatışma ve karşıtlık ilişkisi içinde bir taraftan da sanat ve edebiyatı kullanmaya çalışmaları 1980'lere kadar gittikçe artan bir eğilim olmuştur. Bu dönemdeki kimi romanlarda ideolojik kurgu ve yaklaşım romanın en belirgin özelliğini oluşturmuştur. Emine Işınsoy, Mehmet Niyazi Özdemir dönemin yoğun öğrenci olayları içinde Türkiye'nin yakın ve uzak tarihi yanı sıra ülke dışındaki Türk topluluklarından seçtikleri olaylarla İslami sembol ve motifleri de kullanarak milliyetçi çevrenin ruh ve fikir dünyalarını işleyen yazarlar arasında yer almıştır. Öte yandan Mehmet Eroğlu, Füzulan Savaş, Melih Cevdet Anday yine aynı dönemin siyasi olayları etrafında Türk romanının "eylemci sol" vurgusunu temsil eden yazarlar arasında yer almıştır. Bu ekol içinde bilimsel sosyalizmin diyalektiğine ve tarihe uygun olup olmadığına bakmaksızın büyük ölçüde karakterlerin kimlik, duygu ve düşüncelerini de göz ardı ederek sosyalist hareketin pratiğini kanlı bir devrim

²⁸ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli (İstanbul: Varlık Yay., 2014), 18.

²⁹ Bk. Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (İstanbul: İletişim Yay., 1996); Fazlı Arabacı, "Osmanlı Modernleşmesinde 'Yeni Osmanlılar'ın Din ve Siyaset Anlayışları", *Dini Araştırmalar* 2, sy. 5 (1999), 51-90.

³⁰ Bk. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri* (İstanbul: İletişim Yay., 1994).

³¹ Azade Seyhan, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*, çev. Erkan Irmak (İstanbul: İletişim Yay., 2014), 20.

990 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

metaforunda sunan pek çok roman görülmüştür. Vedat Türkali'nin İkinci Dünya Savaşının en hareketli dönemlerinden başlatarak karşıt ideolojilerin çatışma ortamında kurguladığı, işkence ve tutuklamalar üzerinden yürüyen oldukça hacimli *Güven* adlı romanı bunun en çarpıcı örneklerinden biridir.³²

Türk romanının son yarım yüzyılında siyasal anlamdaki egemen tonlarından birini de daha çok gelenekçi bir çizgi takip eden İslamcı düşünce perspektifi oluşturmuştur. Bu tür romanlar çoğu kez hızlı sosyal değişimlere ve modernleşmeye tepki bağlamında işlenmekle birlikte yer yer İslamcı siyasal söylemler de geliştirmişlerdir. Orhan Pamuk'un *Kar* romanının ilk baskısını yaptığı 2002 yılında 81. baskısını yapan Şule Yüksel Şenler'in *Huzur Sokağı* bu ideoloji çerçevesinde kurgulanmış bir roman örneğidir. Romanda çağın para ve cinselliğe dayalı çarpık yaşam tarzı ile yardımlaşma ve dayanışma gibi cemaatçi tutumlara sahip, İslami kimlikleri öne çıkmış bir sokağın yoksul; fakat sade ve huzurlu yaşam biçimleri arasındaki çatışmalar ele alınmıştır. Her hâlükârda "mesaj"ı önelediği anlaşılan roman, İslami bir referans olarak zaman zaman Said-i Nursi'nin düşüncelerine de yer vermiştir. Yine Hekimoğlu İsmail'in *Minyeli Abdullah*'ı ve Ahmet Günbay Yıldız'ın romanları aynı ideoloji etrafında orta ve orta alt sınıflar içinden kendi okuyucu kitlelerini yaratmıştır.³³

Öte yandan Türkiye özelinde din ile modernitenin ya da jakoben ve seçkin siyasetin yoğun bir çatışma ortamı yarattığı ve bunun da toplumsal bir ürün olarak romana gittikçe artan bir dozda yansıdığı açıkça görülmektedir. Nitekim Tanzimat ile başlayan ve bir kısım yazarların bir taraftan hem İslami değerler üzerinden halkla temaslarını sürdürmesi hem de aydınlanma ideallerini topluma aşılması, öte yandan bazı yazarların da pozitivist bir bakışla halkın değerlerini yok sayması ve dinin büyüleyici etkisini görmezden gelmesi gibi Türk romanının dinle ilgili uzlaşmacı ve çatışmacı iki karakteri bugüne kadar taşınmıştır.³⁴ Hangi perspektif ele alınırsa alınsın nihayetinde okuyucu dinle ilgili olarak betimleyici ve anlayıcı olmaktan daha çok ideolojik yaklaşımlarla karşı karşıya bırakılmıştır.

³² Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1946-2000*, 567-594.

³³ Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1946-2000*, 567-605. Karaca, "Çağdaş Türk Romanında Dinî-Tasavvufî İçerik", 280.

³⁴ Seyhan, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*, 54.

Tanzimat romanında din, yaygın bir eski-yeni karşıtlığı içinde klasik edebiyattaki mükemmel evren algısından kusurlu bir evren algısına doğru belirgin bir sapma göstermiştir. *İntibah*, *Sergüzeşt*, *Araba Sevdası* bu kusurluluğun üst seviyeye çıktığı romanlardan birkaçıdır. Bu bağlamda Tanzimat romanında tanrı bazen her şeyin sahibi, müşfik, merhametli birtakım vasıflarla tasvir edilirken bazen adaleti sorgulanan, sadist bir karaktere de büründürülmüştür. Şüphesiz Aydınlanmanın etkisi ve elbette Batılılaşma telaşı içinde ilk dönem Türk romanı din tasavvuru konusunda gelenekten bir kopuş içine girmiştir.³⁵ Bununla birlikte bu dönem romanlar dinin inanç, ibadet ve sosyal boyutlarıyla ilgili sembollerini yerine göre bolca kullanmışlar ve Doğu-Batı ilişkisinin yarattığı kafa karışıklığı içinde genel olarak bazen apolojik bazen eleştirel bir üslupla baskın bir *folk din* karakteri tasvir etmişlerdir. İlkel dinler, evrensel dinler, halk inançları, dini mistisizm, İslam ve Hristiyanlık ilişkisi, özellikle bu iki din arasında karşılaştırmalar din bağlamında işlenen temalar arasında yer almıştır.³⁶

Türk romanı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e seküler ve laik hedeflerle ilerleyen modernleşme çabalarına paralel, dinle ilgili yeni yaklaşımlar benimseyerek ilerlemiştir. Tanzimat romanının bu anlamda kat ettiği mesafe Cumhuriyet romanı açısından cesaret verici olmuştur. Erken dönem Cumhuriyet romanı; örneğin Reşat Nuri Güntekin'in *Damga*, *Değirmen*, *Miskinler Tekkesi* ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara*, ve *Yaban*'ında olduğu gibi modernleşme heyecanıyla din ve onun ürettiği sembollerin seküler başka mekanizmalarla karşılaşması gibi yeni hayatı idealleştiren elitist ve jakoben bir tavrın önemli bir aracı olmuştur. Gerçi bu durum, bu dönem romanın baskın bir tavrı olmakla birlikte eski hayatın merkezinde yer alan dine kültürel, estetik, sentezci bir bakışla yaklaşan romanların varlığına da dikkat çekilmelidir. Bu bağlamda Hristiyan Batı karşısında Müslüman toplumu savunmak için din araçsal bir güç olarak görülmüş ve yerine göre *Ateşten Gömlek*'in *Ayşe*'sinde olduğu gibi mağdur Türk kadınının saf İslami motifleri ülküleştirilmiştir. Dolayısıyla Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar gibi yazarlarda güçlü bir estetik vurgu ile öne çıkarılmış İslami sembol ve

³⁵ Gökşen Yıldırım, "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Tanrı ve Kötülük", *Journal of Turkish Language and Literature* 2, sy. 1 (Winter 2016), 545-558.

³⁶ Bk. Timur, "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar", 2089-2125; C. Öktemgil Turgut, "Türk Romanında İslami Öğeler -1872-1896-" (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2011).

992 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

motifler Hüseyin Rahmi gibi aydınlanmacı tavrı ağır basanlarda cehalet ve taassubun göstergesi olarak sunulmuştur. Bu arada Peyami Safa'nın romanlarında ve Halide Edip'in özellikle *Sinekli Bakkal*'inde görüldüğü gibi dini sembol ve motiflerin yeni hayat içinde yaşayabileceğini gösteren sentezci yaklaşımlar da bu dönem romanının bir karakteristiği olarak ifade edilmelidir.³⁷

Cumhuriyet Dönemi romanının bu farklı din tasavvurları tıpkı Tanzimat romanında olduğu gibi dinin inançtan ibadete, ahlak ve zihniyet yapısından diğer toplumsal görünümüne kadar geniş bir alanda tasarımılanmıştır.³⁸ Din, roman kahramanlarında zaman zaman birtakım kişisel çıkarlar için kullanılan bir araca dönüştürülmüştür. Romanlarda sunulan dindar tiplerin müteşebbis ruhlu olmalarından daha çok kaderci ve teslimiyetçi karakteri öne çıkarılmıştır. Gelenek yerine inşa edilmeye çalışılan modern değerlerin yarattığı anlam krizleri romanlara, yerine göre dinle irtibatlandırılmak suretiyle bir inanç bunalımı olarak yansımıştır.³⁹ Bir "eski" ve "yeni" çatışması içinde bir ulus yaratmak için elbette farklı dini ironilere yer verilmekle birlikte genel anlamda sembol bir figür olarak bu romanlarda öğretmene Cumhuriyet ideolojisinin taşıyıcısı ve aktarıcısı rolü verilmiş, yeni ulus kimliğinde dini unsurlar ve din adamı geri kalmışlığın nedeni olarak sunulmuştur.⁴⁰

Din, çağdaş Türk romanının da önemli temalarından biri olmaya devam etmiştir. Modern dönemde gittikçe dinin özelleşmesi, değerlerin kayganlaşması, "gerçek"le ilgili algıların değişmesi, çoğulcu düşüncelerin yaygınlaşması etrafında yeniden şekillenen Türk romanı, bir değişim ve süreklilik içinde dinle ilişkisini yeniden konumlandırmıştır. Elbette çağdaş Türk romanı dinle ilişkisini tamamen tarihi seyri dışına çıkarmış değildir. Gelenekte özel bir yeri olmakla birlikte Cumhuriyet Dönemindeki resmi ideolojinin de etkisiyle görmezden gelinen mistik düşünce, dini özgürlükler, kimlikler, bireysel ve toplumsal eşitlemeler bugünün kendine özgü birikim ve sorunları etrafında farklı şekilde temalaştırılmıştır. Bu bağlamda Orhan Pamuk, Elif Şafak, İhsan Oktay Anar, Ahmet Ümit, Nazan Bekiroğlu, Emine İşinsu, Sadık Yalsızuçanlar metaforik ve biyografik olarak tasavvu-

³⁷ Bk. Yavaş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı", 524-534.

³⁸ Bk. Sağlam, "Türk Romanında Din ve İnanç Algısı", 792-810.

³⁹ Bk. Bk. Yavaş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı", 534-538.

⁴⁰ Özbek, "Bir ulus yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili", 305; Yavaş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı", 538-545.

fi düşüncenin ana kavramlarını ve gelenekteki metinleri hatırlatacak şekilde romanlarını kurgulamışlardır.⁴¹ Ancak bu romanların bir kısmı dini ve estetik hassasiyetlerle bir kısmı da metni zenginleştirmek için postmodern kaygılarla yazılmıştır.⁴²

Türk romanı başlangıcından beri Türkiye’de din ve siyasetin karşılıklı ilişkileri çerçevesinde ve elbette daha kuşatıcı olmak gerekirse modernlik gerçeğinden postmodern taleplere değişen şartlar altında⁴³ bir gelişim çizgisi takip etmiştir. Edebiyat çevrelerinin postmodern roman kategorisine dahil ettiği *Kar*⁴⁴ da elbette bu tarihsel birikimin etkilerini taşımakta ve modern dönemin sosyopolitik, felsefi, dini kazanımlarını yansıtan unsurlarla siyasi bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. BİR SOSYAL KİŞİLİK VE ROMAN YAZARI OLARAK ORHAN PAMUK

Pamuk, sosyoekonomik ve kültürel bakımdan üst sosyal sınıfların davranış örüntülerine sahip İstanbullu bir ailenin çocuğu olarak 1952 yılında dünyaya gelmiştir. Büyük dedesi 1877-78 Osmanlı-Rus harbinde Anadolu’ya göçmüş, daha sonra İzmir’e yerleşmiş, oradan da oğlunun İstanbul’da inşaat mühendisliği okuması sebebiyle İstanbul’a gelmiştir. Aile, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan demiryolu inşaatlarından büyük paralar kazanmış ve aynı zamanda arkasına büyük bir fabrika bırakmış dededen kalan mirasla önemli bir servetin sahibi olmuştur. Pamuk hem baba hem anne tarafından eğitilmiş bir aile çevresi içinde bulunmuştur. Pamuk’un amcalarından birisi tıp bir diğeri de babası gibi mühendislik okumuştur. Nişantaşı’nda aynı apartmanda yaşadıkları halasının kocası da bir hukukçudur.⁴⁵ Pamuk, gelenekle modernlik çatışmasını seküler ve şekilci bir Avrupalı yaşam tarzını benimseyerek aşmaya çalışan, Avrupa ile sürekli bağı olan, Osmanlı’nın son dönemleri ile Cumhuriyet’in ilk çeyreğine bizzat

⁴¹ Bk. Cumhur Taş, “Çağdaş Türk Romanında Din ve Tasavvuf (1980 Sonrası)” (Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2009), 172-178.

⁴² Bk. Karaca, “Çağdaş Türk Romanında Dinî-Tasavvufî İçerik”, 281-286.

⁴³ Bk. Erkan Perşembe, “Modernlik gerçeğinden Postmodernlik Söylemine Din Sorunu”, *Ekev Akademi Dergisi* 6, sy. 13 (Güz 2002), 1-16.

⁴⁴ Bk. Tahsin Yaprak, “Postmodernizmin Orhan Pamuk’un Romanlarındaki Yansımaları” (Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi, 2012).

⁴⁵ Orhan Pamuk, *İstanbul Hatıralar ve Şehir* (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2015), 11-24.

tanıklık etmiş varlıklı, aynı zamanda babaanne, amcalar, yengeler ve halaların da içinde bulunduğu geniş bir aile ve onların sosyal çevresi içinde ilk sosyalleşmesini gerçekleştirmiştir. Ailede din genel olarak yaşantı bakımından *ilgisiz*, biçim bakımından *laik* bir tipoloji⁴⁶ yansıtmıştır. Allah tasavvurunu çocukluk izlenimlerinden öte fazla taşıyamadığını belirten Pamuk bu konuda “...dinden iyice uzaklaşmış ama onunla son bir hesaplaşmaya girişmekten de korkmuş Fransız burjuvaları gibi yaşıyorlardı” dediği ailesinin etkisine dikkat çekmiştir. Pamuk bir tür “imansızlık” gibi gözükebilecek dediği ve “manevi tembellik” olarak adlandırdığı bu durumun ailede, Cumhuriyet’in laik heyecanının yarattığı ters bir modernlik ve Batılılaşma heyecanı görüntüsü içinde gerekli zamanlarda gururla öne çıkarılan bir idealizm’e dönüştürüldüğünü de ifade etmiştir.⁴⁷

Pamuk, bu özentili ve iğreti Avrupalılığı yeni sosyalizasyon çevrelerinin de etkisiyle daha eleştirel değerlendirme olanaklarına sahip olmuştur. Sonraki süreçte “Amerikalı laik hocalarca kurulan kütüphanesinin alçak tavanlı hoş bir eskimiş kâğıt kokusuyla kokan labirentlerinde kaybolmayı, saatlerce kitap karıştırmayı severdim” dediği ve kendisine inançlarındaki kırılmanlığı, dünyanın farklı renklerini keşfetmesine sebep olduğunu söylediği Robert Koleji ve edindiği yeni sosyokültürel çevre Pamuk’un kişiliğini şekillendiren yeni sosyalizasyon alanları olmuştur. Bu sıra, aynı zamanda babasının Cenevre’de bulduğu yeni iş sebebiyle daha sonra Yale’de okuyacak ağabeyi ve babaannesiyile kaldığı bir dönemdir. Sokaklar, insanlar, hayvanlar, vapur iskeleleri, çevresindeki balıkçı kahveleri, sinemalar ve diğer bütün renkleriyle şehir liseli yıllarda Pamuk’a, anesi refakatinde küçükken tecrübe ettiğinden daha zengin anlamlar sunmuştur. Elbette yeni sosyalizasyon ağları, bazı “zengin” arkadaş çevresinin yarattığı hayal kırıklıkları, Türk hocalarla Amerikalı hocaların farklı zihin dünyaları, zengin çevrelerin dayanılamayacak kadar yapmacıklı Batılı tarzı ve ilk gençliğin ortaya çıkardığı psikolojik kırılmalar bu dönem onun kişilik oluşumunun en önemli enstrümanları olmuştur. Pamuk oldukça prestijli okullarda eğitim görmüş, İstanbul Teknik Üniversitesi’nde mimarlık okumuş; ancak ekonomik bakımdan yaşadığı rahatlığın da etkisiyle okulu yarıda bırakarak aslında bir meslek

⁴⁶ Bk. Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* (İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999), 262-264.

⁴⁷ Bk. Pamuk, *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, 172-188.

seçimine dönük birtakım aile tartışmaları içinde yolu yazarlıkla kesişmiştir.⁴⁸ Kurumsal olarak başta aile yapısı, kendini tamamen edebiyata vermesini güvence altına alan iyi bir ekonomi, eğitim, kültür, sanat ve toplum çevresi şüphesiz onun edebi birikim ve bakış açısını da etkilemiş ve nihayet bütün bunlar Pamuk'da toplam bir sosyal kişilik ve bir yaşam duruşunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Pamuk, edebi kimliğinin inşasında etkilendiği edebi çevre ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Benim borçlu olduklarım, her zaman kuvvetle hissetmişimdir ki, Cumhuriyet, modernleşme ve gelenek konusunda benim gibi kafası karışık olanlardır. Ama bu kafası karışık olmayı, kesin bir formülü ve çözümü olmamayı, bir vicdan sorunu olarak benimseyip bu yüzden sürekli karnı ağrıyanlardır... hatta benim bazen hissettiğim gibi Batı, modernlik, geçmiş gibi konularda kimi okusam ona hak veriyorum diyenler!⁴⁹

Pamuk bununla birlikte kafasının karışıklığı konusunda iradesini kullandığını düşündüğü Yahya Kemal'i, bu kafa karışıklığını keyif de alınacak bir hüznün gibi yaşayan Tanpınar'ı, kafa karışıklığına kederden daha çok mizahla bakabilen Oğuz Atay'ı, Doğu ile Batı arasındaki kararsızlığı pozitivist bir yöntemle anlamaya çalışan Kemal Tahir'i kendi kahramanları olarak nitelemiştir. Bununla birlikte Orhan Kemal, Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Fethi Naci, Kemalettin Tuğcu gibi diğer yerli yazarlar yanında dünya edebiyatında Tristram Shandy, Fyodor Dostoyevski, Jorge Luis Borges, Thomas Bernhard, Philip Larkin, Milan Kundera ve Cabrera Infante gibi yazarlar onun edebi kimliğini etkileyen kişiler olmuştur.⁵⁰

Öteki Renkler'de Pamuk⁵¹ "Türk romancılarından çok şey öğrendim, ama roman tekniği, roman dili, biçimsel olanaklar konusunda değil, 'yazarlık tutumu', 'yazarlık tavrı' diyebileceğim bir şeye ilişkin oldu bilgilerim... Ama öğrendiklerim yazarlık işinin kendisine, romanlarımdaki dünyanın özüne ilişkin şeyler değildir hiç. Onları Batı romanından öğrendim..." diyerek romancılığının temel edebi,

⁴⁸ Bk. Pamuk, *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, 282-296, 332-345.

⁴⁹ Pamuk, *Öteki Renkler*, 161.

⁵⁰ Bk. Orhan Pamuk, *Öteki Renkler* (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2016), 161-244.

⁵¹ Pamuk, *Öteki Renkler*, 111.

düşünsel çevresini açıkça belirtmiştir. “Bir İstanbul romancısıyım”⁵² demesinden de anlaşıldığı gibi İstanbul sadece onun yaşadığı bir şehir olmamış; aynı zamanda ruh ve gözlem dünyalarına ait bütün özgün deneyimler ve yaşanmışlıkları içinde onun romana açılan özel bir penceresi olmuştur.⁵³ Böylece Pamuk’un edebi kişiliğinde biri yerli diğeri evrensel; fakat ikisinin birbirini tamamladığı bir “üçüncü ses” kendini göstermiştir. Tam da bu bağlamda ona göre roman bir kimlik ve ideoloji dayatmaksızın insanın kendi hikayesini söyleyip kendi kimliğini oluşturmaya ve özgürleşmesine aracılık eden şeydir.⁵⁴

Pamuk, Iowa Üniversitesi’nde katıldığı Uluslararası Yazma Programı ve Columbia Üniversitesi’ndeki kısa süreli misafir hocalığı hariç tutulursa ülkesi dışında uzun süreli zamanlar geçirmemiştir.⁵⁵ Dolayısıyla yazdığı romanlar kendi sosyal kişiliğinin önemli bir boyutunu inşa ettiği; aslında kendi yaklaşımıyla kişiliğinden dolayı bir anlamda başka yerde olmaya cesaret edemediği İstanbul’dan çıkmıştır. İstanbullu bir ailenin birkaç kuşağa yayılan hikayesini konu edinen *Cevdet Bey ve Oğulları* (1982) adlı ilk romanı Pamuk’un aynı zamanda Türkiye’de çeşitli ödüller kazandıran ilk büyük başarısı olmuştur.⁵⁶ *Sessiz Ev* (1983), ilk kez uluslararası tanınırlığa ulaştıran *Beyaz Kale* (1985), *Kara Kitap* (1990), *Yeni Hayat* (1994), *Benim Adım Kırmızı* (1998) romanları yanı sıra kendi hayatından kesitler paylaştığı, kimi duygularını aktardığı, yaşadığı çevreyi anlattığı, insan hakları, düşünce özgürlüğü gibi konular etrafında Türk siyasetine eleştiriler getirdiği, yurt içinde ve yurt dışında çeşitli gazete ve dergilere yazdığı makalelerden, verdiği röportajlardan oluşan *Öteki Renkler* (1999) ve laikler, askerler, Türk milliyetçileri, Kürtler ve siyasal İslamcılar arasındaki gerilimleri anlatan *Kar* (2002) eserleri Pamuk’a hem pek çok uluslararası ödül kazandırmış hem de o güne kadar Türk bir yazarın elde edemediği dünyaca bir ün getirmiştir. *Kar*, *New York Times Book Review* tarafından 2004 yılının en iyi 10 kitabından biri seçilmiş, 2005 yılında Fransa’da en iyi yabancı roman ödülü almıştır. Gençlik yıllarının hatıralarını içeren ve fotoğraflarla desteklediği *İstanbul Hatıralar ve Şehir* (2003) Pamuk’un sadece gençlik yıllarını aktaran bir anı kitabı değil; aynı zamanda

⁵² Pamuk, *Öteki Renkler*, 282.

⁵³ Bk. Pamuk, *İstanbul Hatıralar ve Şehir*.

⁵⁴ Pamuk, *Öteki Renkler*, 323-324.

⁵⁵ Seyhan, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*, 145-146.

⁵⁶ Bk. Pamuk, *Öteki Renkler*, 127.

özgün deneyimleri, kültürel çevresi ve evrensel değerleri hakkında, okuyucuya fikirler veren bir eser özelliği taşımaktadır. Orhan Pamuk 2005 yılında *Prospect* dergisi tarafından dünyanın 100 entelektüeli arasında gösterilmiş, 2006'da da *Time* dergisi tarafından dünyada en etkili 100 kişi arasında seçilmiştir. Nihayet *Kar*'dan dört sene sonra 2006 yılında kazandığı Nobel Edebiyat Ödülü onun romancılığı ve uluslararası kimliği açısından önemli bir dönemeç olmuştur. Pamuk bu özel ödülünden sonra da romanlar yazmaya devam etmiş ve her zaman hem edebiyat çevreleri hem siyaset çevrelerinin tartıştığı bir kişi olmuştur.⁵⁷

3. TÜRKİYE'DE DİN VE SİYASETİN SENFONİSİ: KAR'DA DİN VE SİYASET

Orhan Pamuk'un romanları ile erken dönem Türk romanı arasında, Türk toplumundaki derin kültürel kırılmalara dair konulara odaklanmaları nedeniyle yakın bir tematik ilişkinin olduğu söylenebilir. Fakat bununla birlikte Pamuk da dahil çağdaş kimi yazarlar modernleşme ve reformları, Osmanlı-Türk kültürel mirasını kesintiye uğrattığı gerekçesiyle eleştirerek romanda farklı bir duruş; dolayısıyla farklı kültürel bir görüntü de ortaya koymuşlardır. Bu eleştiriler Osmanlı ve İslam'a ait nostaljik ve romantik yaklaşımlardan etnik ve dini kimliği baskılayan aşırı entelektüalist ve seçkinci devlet politikalarına kadar uzanmıştır.⁵⁸ Pamuk, siyasetin sıkıcı olduğunu belirterek zaman zaman taşralılığın ve yoğun popülizmin motive ettiğini söylediği Türk siyasi ve askeri bürokrasisinin Birinci Dünya Savaşı'ndan bugüne taşınan Ermeni sorununda, diğer etnik ve dini aidiyetler konusunda yürütülen politikalarda sorumluluklarını tartışan ve toplumun geniş kesimlerinde rahatsızlıklar uyandıran açıklamalarda bulunmuştur.⁵⁹ Öte yandan kendi kurumsal bagajının inşa ettiği bir tasarımla Pamuk dini ise gerçekliği örten bir epifenomen olarak görmüştür. Bu çerçevede ona göre din, elbette her sınıftan insanla ilgili olmakla birlikte daha çok aşağı sınıfların çaresizliklerini yansıtan, ideoloji ve kimlikler inşa eden işlevsel bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla ona göre dinin peygamberler aracılığıyla dünya işlerine ve vicdana seslenen bir faaliyet olması sınıfsal bir rölativizm ifade etmektedir. Nihayet genel anlamda yazarda din üst sınıfların anlam setine uygun şekilde

---

⁵⁷ Bk. Pamuk, *Kar* (tanıtım sayfası).

⁵⁸ Bk. Pamuk, *Öteki Renkler*, 107-109, 246-250; Seyhan, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*, 20-22.

⁵⁹ Bk. Bk. Pamuk, *Öteki Renkler*, 381-397.

998 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

birey ve topluma müdahalesi olmayan, saygın ve üstün özelliklere sahip bir tanrı tasavvuru etrafında oluşmuş; ama daha çok yoksulluk ve yoksunluğun araçsallaştırdığı bir alt sınıf gerçeği olarak kendini göstermiştir. Burada Pamuk'un kuramsal perspektifine göre şu da ifade edilmelidir ki din, bir gün kendisinden olmayanlara uygulanabilecek bir güce dönüşmeyip bu sınıfların muhtaçlıklarını kendilerine hatırlattığı sürece tedirgin edici de değildir.⁶⁰

Bu genel siyaset ve din perspektifi içinde bir kısım okurun düşündüğü gibi yazarın *Kar*'da "Cumhuriyet ve Kemalist rejiminin karşısında bir provokatör" rolüne büründüğü ya da "modern İslam" algısı yaratmak istediği düşüncelerini haklılaştıracak bir yaklaşım söz konusu değildir. Pamuk, romanlarında pek çok Türk romancının aksine söz konusu siyasi tema ve tartışmaları felsefi ve sosyolojik bir bakış açısı içine gizlemiştir.⁶¹ Nitekim yazar; eşitlik, modernliğin kimi görüntüleri, insan hakları, düşünce özgürlüğü gibi Batı'dan gelen değerler konusunda kendini Batılılaşmacı görmüştür. Bununla birlikte o, Doğu'nun hikâyeleriyle de kendini evinde hissettiğini ifade etmiştir. Burada Pamuk, kendi duruşunu insan ve toplumun derdini dillendirmek olarak açıklamıştır. Bu konularda kitaplarında heyecan, duygu ve hüznü aktarmak dışında yasaklayıcı formül, buyurucu bir tutum içinde olmadığını belirtmiştir.⁶² Ancak Pamuk, modern Cumhuriyet'in ve Atatürk devrimlerinin tuhaf ve belirgin bir sonucu olarak siyasetin taşralı ve popülist bir karaktere sahip olduğunu ifade etmiştir. Siyasal otorite ister Atatürkçü Türkiye'nin güvencesi pozunda olsun ister İslamcı bir tavır ortaya koysun Pamuk buradaki sorunun köklü olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda ona göre bu taşralı siyaset Batılılaşmaya çalışırken Batıcı eleştirel düşüncüyü yasaklamış, Türk kimliğini vurgulamaya çalışırken geleneksel kültürü yer altına itmiş ve nihayet bu çelişkili siyasal ve kültürel tutumlar Türkiye'nin modernleşme çabasını hayalci ve otoriter bir yapıya büründürmüştür.⁶³ Pamuk *Kar*'da Türkiye'nin bütün bu temel siyasi, dini ve ideolojik tartışmalarını Doğu-Batı veya İslamcı-modernist gerilimi üzerinden yürütülen bir kimlik mücadelesi ve aynı zamanda bireysel-uzlaşmacı bir tavır üzerine oturtmuştur. Nitekim farklı kimlik

⁶⁰ Bk. Pamuk, *İstanbul Hatıralar ve Şehir*, 169-178.

⁶¹ Seyhan, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*, 144-161.

⁶² Bk. Pamuk, *Öteki Renkler*, 322-323.

⁶³ Pamuk, *Öteki Renkler*, 247-248.

ve ideolojilere sahip kahramanlar romanda öteki ortak yaşam deneyimleri üzerinden sık sık bir araya getirilmiştir.

Kar, Türk modernleşmesinin Tanzimat'tan beri her aşamada karşı karşıya geldiği özgürleşme ve sivilleşme sorunları etrafında son olarak 1980 darbesinin olgunlaştırdığı sosyopolitik şartlarla şekillenen 28 Şubat sürecinin din üzerinden yürüyen asker-sivil geriliminin arttığı ve dünya siyasetini yeniden şekillendiren 11 Eylül saldırılarının gerçekleştiği bir ortamda yazılmış postmodern bir alegoridir. Bu anlamda *Kar* biri Türkiye gerçeği diğeri evrensel değerler ve küresel siyasetin eşgüdümlediği bir yaklaşım etrafında postmodern bir paradigmadan kurgulanmıştır.

Bu dönem yine küresel ve yerel siyasetlerin kendi dinamikleri çerçevesinde dünyada dinsel fanatizmin yeni görünürlükler elde ettiği, siyasal İslam'ın yükseldiği, Türkiye'de ise dinin kamusal alanla ilişkisinin sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel çatışmalar ekseninde derin tartışmalara konu olduğu, 1990'lar boyunca adeta bir iç savaş havası estiren etnik siyasi söylemin yeni mevziler kazandığı bir süreç olmuştur. Dolayısıyla modern dönemde *Kar*'ın sunduğu din-siyaset ilişkisinin anlaşılması; üzerinde durulan küresel ve yerel bağlamdaki tarihi, siyasi, sosyal ve dini birikimin dikkate alınması yanında Pamuk'un bakış açısını olgunlaştıran özgün, kültürel ve evrensel boyutlara sahip sosyal izafet çevresinin⁶⁴ iyi değerlendirilmesine bağlıdır. Bu ikincisi, yazarın yukarıda üzerinde durduğumuz sosyal kişiliğini olgunlaştıran kurumsal çevresiyle ilişkili ve aynı zamanda tutum ve davranışlarına yön veren sosyal bir özgeçmişini ifade eder. Bu yönüyle *Kar*, kuramsal perspektifini bu iki çevre etrafında şekillenen birikime borçludur.

Şüphesiz Türkiye'de şu ya da bu şekilde toplumsal karşılığı olan bir siyasal kültüre işaret eden bu liberal, eşitlikçi, özgürlükçü, çoğulcu bakış açısı *Kar*'ın kurgusu ve üzerinde durduğu temalarından dini ve siyasi kimliklere sahip sosyal tiplerine kadar geniş bir çerçevede kendini göstermiştir. Romanın kurgusu dönemin sosyolog ve siyaset bilimcileri tarafından "postmodern darbe" olarak isimlendirilen 28 Şubat 1997'deki gizli askeri müdahaleyi telmihen Sunay Zaim ve tiyatro ekibi tarafından Kars'ta Millet Tiyatrosu'nda sahneye konan Vatan Yahut

---

⁶⁴ Bk. Fichter, *Sosyoloji Nedir*, 28-29.

1000 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

Çarşaf adlı oyuna dayandırılmıştır. *Kar*'da din ve siyaset “darbe”, “siyasal İslam”, “Kemalizm”, ikinci dereceden de “türban”, “siyasal İslamcı-laik çatışması” temaları etrafında kendini göstermiştir. Bu bağlamda roman bir anlamda 28 Şubat sürecine edebi bir yolculuktur. Bununla birlikte roman bazen kahramanlar bazen de ironi ve eleştiriler yoluyla din-siyaset bağlamında bir duruş ortaya koymuş ve bu arada çoğulcu bir perspektifle dönemin dini ve siyasi sembolizmini yansıtan önemli fotoğraflar çekmiştir.

Vatan Yahut Çarşaf oyunu sergilenirken askerler tarafından açılan ateş başlangıçta izleyiciler tarafından “tatlı bir korkutmaca” ve “sahnedeki dünyanın bir parçası”⁶⁵ olarak algılanmıştır. Fakat onlar Sunay Zaim'in “Bu bir oyun değil, başlayan bir ihtilaldir... Her şeyi vatanımız için yapacağız. Şerefli Türk ordusuna güvenin! Askerler götürün bunları”⁶⁶ demesiyle gerçeği anlamışlardır. Bu arada sahneye gelen Z. Demirkol'un “Yaşasın Cumhuriyet!”, “Yaşasın ordu! Yaşasın Türk Milleti! Yaşasın Atatürk!”⁶⁷ sloganları ile üç gün sürecek darbe eyleme dönüşmüştür. Arkasından sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi, baskınlar, işkenceler, cinayetler, Refah Partisi belediye başkan adayı eski ateist, yeni İslamcı Muhtar'ın adaylıktan çekilmek zorunda kalması gibi bir dizi sosyal ve politik olaylar gelişmiştir. Bu arada Sunay, Kars'ta yerel bir televizyonda “dış düşmanlarımızın kışkırttığı Kürtçülerin ve dincilerin ve seçmenin oyunu almak için her şeyi yapan yoz siyasetçilerin Kars'ı uçurumun kenarına getirdiğini”⁶⁸ söylemiştir. Z. Demirkol ve arkadaşları ise “bir ihtilalin gerçek bir ihtilal olması için radyo ve televizyonlarda kahramanlık ve serhat türküleri okunmalı” düşüncesiyle “gür sesli bir kahramanlık ve serhat türkücüsü” arayışına girmişlerdir.⁶⁹

Darbe öncesi ve darbe anında ortaya çıkan bu sosyal ve politik görüntüler 2000'li yılların başı itibariyle modern Türkiye'nin son yarım asırlık din-siyaset ilişkilerini⁷⁰ gösteren bir dizi semboller taşımaktadır. Roman darbenin dincilere

⁶⁵ Pamuk, *Kar*, 147-149.

⁶⁶ Pamuk, *Kar*, 149.

⁶⁷ Pamuk, *Kar*, 150.

⁶⁸ Pamuk, *Kar*, 191.

⁶⁹ Pamuk, *Kar*, 159-160.

⁷⁰ Bk. Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yay., 1998), 213-237; Necdet Subaşı, *Ara Dönem Din Politikaları* (İstanbul: Küre Yay., 2005); Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak, *Değişen Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset* (İstanbul: Tesev Yay., 2006); Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi*, 179-301.

karşı yapıldığı temasını işlemiştir. Roman bu siyasal çevrenin; yaşanan ekonomik, kültürel, siyasi, dini, etnik bir dizi sosyal sorunun da etkisiyle 1980 sonrası örgütlenmeye başlayıp güçlendiği üzerinde durmuştur. Bu dinci çevreler, gruplar halinde kapı kapı dolaşıp yoksul insanları ziyaret etmiş, yardımlar dağıtmış, halka yoksulluk ve sefaletin Allah'ın yolundan uzaklaşıldığı için arttığını anlatmışlardır.⁷¹ Yerel bir gazeteci olan Serdar Bey “herkesten daha çalışkan, dürüst ve alçakgönüllü”⁷² gördüğü Refah Partililerin itibarlarının Kars'taki eski kan davaları, milliyetçilik ve etnik ayrımcılıklar yüzünden bölünen ve birbirleriyle yıkıcı bir rekabete giren sağ ve sol cumhuriyetçi partilerin bıraktıkları boşlukla daha da arttığını düşünmektedir. Şehirde beş gün sonra yapılacak yerel seçimi Refah Partisi'nin Belediye Başkanı Adayı, aslen Kürt olan Muhtar'ın kazanacağına kesin gözüyle bakmaktadır.⁷³ Ancak “dinci şeriatçı partiden aday olmak gibi on sene önce kendisinin de küçümseyeceği bir iş yapmış olan”⁷⁴ Muhtar, seçim yaklaştıkça ve kazanılacağı anlaşıldıkça devletin başlarına bir çorap öreceğini düşünmektedir.⁷⁵ Kendini “Türkiye'nin ve Ortadoğu'nun önde gelen İslamcılarında” kabul eden Lacivert⁷⁶ ise eski belediye başkanı ve eğitim Enstitüsü müdürünün, devletin kışkırtmasıyla Müslümanları karalamak ve darbeye zemin hazırlamak için vurulduğuna⁷⁷ inanmaktadır. Nihayet seçime beş gün kala darbe yapılmış ve İslamcılar içinde ılımlı, liberal kanadı temsil eden Muhtar adaylıktan çekilmek zorunda kalmıştır. Muhtar, kapıyı çalan ilk askere belediye başkan adaylığından çekildiğini bildiren bir kâğıdı imzalayıp vermiştir;⁷⁸ ancak yine de gözaltına alınmış ve şiddete maruz kalmıştır.⁷⁹ Muhtar'ın bu uzlaşmacı tavrını hiç beğenmeyen İslamcı; ama sertlik yanlısı Lacivert'e göre o, kendini daha güvene almak için siyasete girmiş hatta “makam koltuğuna oturabilmesi için, devletten yediği dayakları sineye çekebilecek”, yediği dayaktan memnun bile kalacak biri-

⁷¹ Pamuk, *Kar*, 30.

⁷² Pamuk, *Kar*, 30.

⁷³ Pamuk, *Kar*, 30-31.

⁷⁴ Pamuk, *Kar*, 52.

⁷⁵ Pamuk, *Kar*, 51.

⁷⁶ Pamuk, *Kar*, 209.

⁷⁷ Pamuk, *Kar*, 75, 208.

⁷⁸ Pamuk, *Kar*, 185.

⁷⁹ Pamuk, *Kar*, 62-65.

1002 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

sidir.⁸⁰ Aynı şekilde Ka da Muhtar'ın bu hırpalanmaları, itilip kakılmayı onur sorunu yapmayacağını, polis ve devletin acımasızlığını elektriklerin kesilmesi, yolların hep çamurlu olması gibi doğal bir şey olarak kabul etmeye alışmış birinin soğukkanlılığını ve ezikliğini⁸¹ taşıdığını düşünmektedir. Nitekim Muhtar da Refah Partisi'nin kapatılmasının ardından, kurulacak İslamcı partiden ilk yerel seçimlerde belediye başkanı seçileceğinden umutludur.⁸²

Kar'da başörtülü kızlar meselesi siyasal İslamcılarının sembol davalarından biri olarak farklı toplumsal perspektifler bağlamında işlenmiştir. Romanda laik enstitü müdürü, başı örtülü kızların okullara sokulmamasını laik devletin emri olarak değerlendirmekte⁸³ ve kadının ancak başörtüsünü çıkarırsa toplumda daha saygın ve daha rahat bir yer edineceği görüşünü benimsemektedir. Müdürü öldüren İslamcı militan ise kadının tesettürle tacizden, ırza geçme ve aşağılanmadan korunacağını ve daha rahat toplum içine çıkacağını düşünmektedir. Mesela "ünlü artist Elizabeth Taylor son yirmi yılda çarşaf içine girseydi, şişmanlığından utanıp akıl hastanelerine düşmeyecek, mutlu olacaktı".⁸⁴ Roman bu farklı ideolojik yaklaşımlar yanında başörtüsünün keskin bir ideolojiye bulaştırılmamış ve daha çok sınıfsal temsili öne çıkaran boyutu üzerinde de toplumsal görünümüne ortaya koymuştur: "...İstanbul'un Batılılaşmış çevrelerinde başörtüsü takan bir kadın ya mahalleye üzüm satmak için İstanbul'un civarından, mesela Kartal'daki bağlardan gelen biri olurdu, ya sütçünün karısı, ya da aşağı sınıflardan bir başkası".⁸⁵ İntihar eden türbanlı bir kızın ailesi hakkındaki gözlem de aynı işlevsellik ve sembolizme dayandırılmıştır: "Ailesi Ka'nın konuştuğu aileler içinde en az yoksul olanıydı. Kederli babanın sahibi olduğu küçük bakkal dükkânının buzdolabından çıkarıp açıp uzattığı Coca-Cola'yı içerken Ka kızın kendini asmadan önce intihar fikrini hem ailesine, hem de arkadaşlarına açtığını öğrendi".⁸⁶ Öte yandan roman başörtüsünün siyasallaşmasında yasakçı anlayışla siyasal İslamcılarının konuyu kendi ideolojilerine kalkan edinmeleri arasındaki ilişkiye ve yine aynı sembolik

⁸⁰ Pamuk, *Kar*, 74.

⁸¹ Pamuk, *Kar*, 62-63.

⁸² Pamuk, *Kar*, 378.

⁸³ Pamuk, *Kar*, 44.

⁸⁴ Pamuk, *Kar*, 47.

⁸⁵ Pamuk, *Kar*, 26.

⁸⁶ Pamuk, *Kar*, 21.

kodların bir ürünü olarak sorunun arkasındaki naif toplum bilgisine vurgu yapmıştır:

Başörtüsü takmayı annesinden, ailesinden görmüştü belki kız, ama bunu siyasal İslam'ın bir simgesi olarak benimsemeyi okuldaki yasakçı yöneticilerle direnişçi arkadaşlarından öğrenmişti. Anne ve babasının baskılarına rağmen başörtüsünü çıkarmayı reddettiği için polislerce kapısından geri çevrildiği eğitim enstitüsünden devamsızlıktan atılmak üzereydi. Bazı arkadaşlarının direnişten vazgeçip başlarını açtıklarını, bazılarının başörtüsünü çıkarıp peruk taktıklarını gördükçe babasına ve arkadaşlarına “hayatta hiçbir şeyin anlamı olmadığını”, “yaşamak istemediğini” söylemeye başlamıştı. O günlerde hem devlete bağlı Diyanet İşleri, hem İslamcılar intiharın en büyük günahlardan biri olduğunu artık Kars'ta el ilanları ve afişlerle durmadan tekrarlayıp yaydıkları için bu dindar kızın kendisini öldürebileceği kimsenin aklının ucundan geçmemişti.⁸⁷

Kar'da üzerine odaklanılan diğer bir siyasal tema Kemalizm'dir. *Kar* Kemalizm'in jakoben karakterini öne çıkarmış ve bu çerçevede bireysel hak ve özgürlüklerin bu ideoloji etrafında devlet lehine kısıtlanmasını betimlemiştir. Sunay Zaim askerlere “zalim olmayın... ama ihtilalin ve devletin güçlü olduğunu, kimseye pabuç bırakılmayacağını hissettirin”⁸⁸ emrini vermiştir. Ka'ya ise “biraz Batılılaşmış herkesin, özellikle de halkı küçümseyen burnu havada aydınların bu ülkede soluk alabilmek için laik bir orduya ihtiyacı vardır... Burasını İran'a çevirdikleri gün senin gibi yufka yürekli bir liberalin imam hatipli çocuklar için gözyaşı döktüğünü kimse hatırlayacak mı sanıyorsun”⁸⁹ demiştir. Öte yandan Sunay halka da “Aydınlanma yolunda çıktığın o büyük ve soylu yolculuktan kimse seni döndüremez... Tarihin tekerine gericiler, pislükler, örümcek kafalılar asla çomak sokamaz. Cumhuriyet'e özgürlüğe, aydınlığa uzanan eller kırılır”⁹⁰ mesajı göndermiştir. Roman Sunay'ın halk için söylediği “hepsi ne kadar aptalca!... mod-

⁸⁷ Pamuk, *Kar*, 21-22, 112.

⁸⁸ Pamuk, *Kar*, 182.

⁸⁹ Pamuk, *Kar*, 186-187.

⁹⁰ Pamuk, *Kar*, 145.

ern sanattan anladıkları yok, modern olamazlar”,⁹¹ “bir kişiyi, mesela eğitim enstitüsü müdürünü vuranı bulup assak, bunu canlı yayımla televizyonda versek, bundan sonra bütün Kars mum gibi olur”⁹² sözleriyle askeri bürokrasinin genel tavrına göndermeler yapmıştır. Aynı şekilde laik aydınların sokaklardaki başörtülü kadınların sıklığına bakıp siyasal sonuçlar çıkarması,⁹³ hep çekilmek istenen; fakat bir türlü çekilemeyen milli filmlerde Atatürk rolünü oynamak için bir Türk yerine yabancı Batılı aktörlerin düşünülmesi,⁹⁴ Sunay’ın Ka’ya Cumhuriyet gazetesi tarafından görevlendirilmesine rağmen “Cumhuriyet gazetesindeki dostların da sana değil, askerlere inanır”⁹⁵ demesi Kemalizm ve askeri bürokrasinin hem çelişkilerini hem de toplum üzerindeki belirleyiciliğini gösteren ironi ve semboller taşımaktadır. Ancak her şeye rağmen roman, laiklerin farklılaşmış yapısı ile ilgili de betimlemeler içermektedir:

Bunu Batılılaşmacı laiklerin bile kendi fikirlerinin sonuçlarından korkmalarıyla açıklayabiliriz. Aslında, siyasal İslamcılardan korktukları için Kars’ta her şeyin eskisi gibi sürüp gitmesine çoktan razıydı onlar. Cumhuriyet’in ilk yıllarında olduğu gibi çarşafılları devlet zoruyla çarşafsızlaştırmayı şimdi akıllarından bile geçirmiyor, yalnızca ‘çarşafsızlar İslamcılarının zoru ve korkusuyla İran’daki gibi çarşafılların yeter’ diye düşünüyorlardı... Aslında ön sıradaki bütün o Atatürkçüler, Atatürkçü değil, korkak!.⁹⁶

Kar modernizmin mutlakçı, tektipleştirici yaklaşımı ile ilgili eleştiriler etrafında genel olarak liberal ve demokrat bir bakış açısı sunmuştur. Gerek din gerek siyaset bağlamında ortaya çıkan bütün tezahürler kendi sosyolojik ortamı içinde görülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda denebilir ki her ne kadar din alt sınıfların bir özelliği, bir *epifenomen* olarak değerlendirilmişse de bu düşünce romanın genel yaklaşımı içinde bir düşüklük ya da üstünlük göstergesi değil; bir sınıf karakteri olarak ele alınmıştır.

⁹¹ Pamuk, *Kar*, 371.

⁹² Pamuk, *Kar*, 186.

⁹³ Pamuk, *Kar*, 26.

⁹⁴ Pamuk, *Kar*, 176.

⁹⁵ Pamuk, *Kar*, 187.

⁹⁶ Pamuk, *Kar*, 138.

Kar Türkiye’de dinin tipolojik görünümüleri⁹⁷ konusunda belli bir çeşitlilik yaratmıştır. Bu çerçevede romanda gerçekten dinin daha çok alt sınıfların yoksullukları çerçevesinde ürettikleri geleneksel görüntüsü yanında birtakım cina-yetleri motive edecek kadar güçlü ideolojik karakterine de “dinci”, “İslamcı” nitelendirmeleriyle oldukça fazla bir şekilde yer verilmiştir. Aynı şekilde romanda dinin farklı toplumsal çevreler arasında yarattığı uzlaşmacı bir tavır da görülmektedir: “Bu dinimizin tartışılacak bir yeri yoktur anlamına gelmez elbette... Laiklere İslam’ın laik bir din olduğunu anlatmaya çalışan yalaka İslamcılardan da değilim”.⁹⁸

Romanın Türkiye’de dinin temel görüntüleri konusunda öne çıkardığı baskın motiflerden biri, Türkiye’deki muhafazakar siyaset açısından oldukça işlevselleştirilmiş biçimindedir. Din burada siyaseti mobilize eden muhafazakarların kendi çıkarları doğrultusunda halkı manipüle etmelerine yarayan kullanışlı bir araç olarak sunulmuştur:

Ka, Türkiye’de Allah’a inanmanın, insanın tek başına en yüce düşünce, en büyük yaratıcı ile karşılaşması değil, her şeyden önce bir cemaate, bir çevreye girmek demek olduğunu baştan biliyordu, ama gene de Muhtar’ın Allah’tan ve tek bireyin inancından hiç söz etmeden cemaatlerin yararından söz etmesi bir hayal kırıklığı yarattı onda.⁹⁹

Dinciler kapı kapı dolaşıyorlar, takımlar halinde evinize misafir geliyorlar, kadınlara, kap kacak, tencere, portakal sıkma makinesi, kutularla sabun, bulgur, deterjan veriyorlar, yoksul mahallelerinde hemen dostluklar, kadın kadına yakınlıklar kuruyorlar, çocukların omuzlarına çengelli iğneyle altın takıyorlar. Oyunuzu Allah’ın partisi dedikleri Refah Partisi’ne verin, diyorlar, başımıza gelen bu yoksulluk, bu sefalet Allah’ın yolundan uzak düştüğümüz içindir, diyorlar. Erkeklerle erkekler, kadınlarla kadınlar konuşuyor. Gururu kırık, öfkeli işsizlerin güvenini kazanıyorlar, akşam tencerede ne kaynatacağını bilmeyen işsiz karılarını sevindiriyor, sonra

---

⁹⁷ Bk. Necdet Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, (İstanbul: İz Yay., 2004), 93-128.

⁹⁸ Pamuk, *Kar*, 106.

⁹⁹ Pamuk, *Kar*, 64.

yeni hediyeler vaat edip kendilerini oy vermeye yemin ettiriyorlar. Yalnız sabah akşam aşığılanan en yoksullarla işsizlerin değil, karınlarına günde ancak bir sıcak çorba giren üniversite öğrencilerinin, amelelerin, hatta esnafın bile saygısını kazanıyorlar, çünkü herkesten daha çalışkan, dürüst ve alçakgönüllüler.¹⁰⁰

Öte yandan romanda dinin yerine göre eğitilmiş üst sınıfların varoluşsal sorunları ya da görece yoksunlukları etrafında zaman zaman işlevselleştirdikleri bir sistem olarak tasarımılandığı da görülmektedir. Örneğin “laik olmasına rağmen kadere iyi bir dindar kadar inanan”¹⁰¹ birisi olarak nitelenen eğitim enstitüsü müdürü, başörtülü kızları üniversiteye ve derslere sokmadığı için aldığı tehditlere rağmen kendisine teklif edilen koruma teklifini reddetmiştir. İstanbul’da, Nişantaşı’nda sosyetik bir çevrede büyümüş olan Ka, Şeyh Efendi ile bir konuşmasında şöyle demiştir: “Yalnız olduğum için Allah’a inanamıyorum, Allah’a inanmadığım için de yalnızlıktan kurtulamıyorum. Ne yapayım?”¹⁰² İster yoksulluğun isterse yoksunluğun işlevselleştirdiği bir dinden bahsedilsin sonuçta burada bireysel ve toplumsal bir tehdidi savmaya, başa çıkmaya dönük, dinle ilgili pratik, köylü bir karakter¹⁰³ göze çarpmaktadır. Yerine göre asketik bir disiplin, şekilcilik ve yoğun ritüalizmin karakterize ettiği bu baskın işlevsel din tasarımı içinde zaman zaman onun özsel boyutu da dikkate alınmıştır. Kar’ın din ile ilgili öne çıkardığı temel görüntülerden birisi de yaygın ötekileştirici üslubu içinde ideoloji üretme gücüdür. Yukarıda da değinildiği gibi örneğin Lacivert’in dini kişiliği etrafında tezahür eden dinsel yaklaşım böyle bir tipoloji yansıtmaktadır.¹⁰⁴

Roman, dinin yerine göre toplumdaki değişimi engelleyici bir özellik taşıdığı temasını da işlemiştir. Roman boyunca Ka zaman zaman anlam sorunları yaşayan ateist bir karakter olarak görülmüştür. Bir gün Kars’ın ünlü şeyhi Saadettin’i ziyarete gittiğinde “ben ülkemin kalkınmasını, insanların özgürleşmesini, modernleşmesini bir çocuk gibi iyi niyetlerle istedim hep, ... Ama

¹⁰⁰ Pamuk, *Kar*, 30.

¹⁰¹ Pamuk, *Kar*, 42.

¹⁰² Pamuk, *Kar*, 93-94.

¹⁰³ Bk. Max Weber, *Din Sosyolojisi*, çev. Latif Boyacı (İstanbul: Yarı Yay., 2012), 183; Eric R. Wolf, *Köylüler*, çev. Abdülkerim Sönmez (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 155-170.

¹⁰⁴ Bk. Pamuk, *Kar*, 294-295.

dinimiz bana hep bunlara karşıymış gibi gözüktü. Belki yanıliyordum"¹⁰⁵ demiştir. Yine Ka, şeyhe şu itirafta bulunmuştur:

Kadınları çarşafın içine sokup, yüzlerini örttüren bir Allah ile Avrupalı olmaya aynı anda inanamayacağımı anladığım için dinden uzak geçti hayatım... Huzuruna çıkmam için ayakkabılarımı çıkarmam, birilerinin elini öpüp dizlerimin üzerine çökmem gerek-meyen bir Allah istiyorum ben.¹⁰⁶

Din, romanda değişimi engelleyici faktörü yanında zaman zaman çatışma yaratan karakteri ile de görülmüştür. Nitekim Ka din ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Bütün hayatım boyunca eğitimsizlerin, başı örtülü teyzelerle eli tespihli amcaların inandığı yoksulların Allah'ına inanmadığım için suçluluk duydum. İnançsızlığımın mağrur bir yanı vardı. Ama şimdi dışarıdaki şu güzel karı yağdıran Allah'a inanmak istiyorum... İnsanı daha uygar, daha ince kılacak bir Allah var... Sizlerin inandığı Allah'a inanıp sizler gibi basit bir vatandaş olmak istiyorum, ama içimdeki Batılı yüzünden kafam karışıyor.¹⁰⁷

Kar'daki bu din tasavvurları yanında Türkiye'de siyaset, açıkça baskın bir jakoben ve elitist tavır içinde sunulmuştur. Ka'nın İslamcı Laciverte söylediği "bu kuzu millet dinine bağlıdır ama en sonunda dinin değil devletin buyurduğunu yapar" sözü, Kadife'nin Ka'yı "batılılaşmamışları ilkel, ahlaksız, aşağı bir sınıf olarak görüp dayakla adam etmeyi kuran laikler gibisin"¹⁰⁸ eleştirisi ve İpek'in Ka'ya "... sonra sana unutturulan İslam'a inanırsın. Bu da Almanya'dan gözüktüğü ve entelektüel laiklerin iddia ettikleri gibi kötü bir şey değildir"¹⁰⁹ demesi söz konusu bakış açısını gösteren örneklerdir. Romanda özellikle darbe aşamasında kendini açığa çıkaran üslup, tavır ve davranışlar siyasetin söz konusu otoriter karakterini öne çıkaran önemli ipuçları vermiştir. Bu yönden Kar'da din ve siyaset, hızlı sosyal değişmelerle kendini gösteren derin sosyal kırılmaların yol

¹⁰⁵ Pamuk, *Kar*, 93.

¹⁰⁶ Pamuk, *Kar*, 93.

¹⁰⁷ Pamuk, *Kar*, 94-95.

¹⁰⁸ Pamuk, *Kar*, 289.

¹⁰⁹ Pamuk, *Kar*, 89-90.

açtığı şekilci, içe kapanık ve dayatmacı özellikleri bakımından ortak bir düzlemde de buluşturulmuştur.

Kar Türkiye’de din ve siyasetin ayrı birer sosyal kurum olarak konumu yanı sıra ikisinin karşılıklı ilişkileri bağlamında da birtakım fotoğraflar sunmuştur. Bu edebi karelerin bugünkü din-siyaset ilişkileri açısından önemli semboller taşıması ilginç olmak yanında din ve siyasetin kronik problemlerinin devam eden macerasını izlemek bakımından da çarpıcıdır. Roman Türkiye’de dinin siyasetle yakın ilişkisine Şeyh Efendi ve bazı bürokrat ve askerler üzerinden değinmiştir:

Şehirde pek çok kişi gider ona, laikler de. Tümen komutanının, valinin karısının da ona gittiği söyleniyor, zenginlerden, askerlerden gidenler de var. Devlet yanlısıdır. Üniversiteli ve te-settürlü kızların derslerde başlarını açmalarını gerektiğini söyleyince Refah Partililer ona ses çıkaramadılar. Kars gibi bir yerde, böyle güçlü bir adam seni çağırınca onu reddedemezsin.¹¹⁰

Yine darbeden önce Muhtar’ın Ka’ya “Türbanlı kız kardeşlerimize sahip çıkmak partimizin bütün Türkiye’de siyaseti” demesi söz konusu ilişkiyi ortaya koymaktadır.¹¹¹

Türkiye’de din ve siyasete, gerçekliğin pek çok görüntüsü olabileceği varsayımından hareketle yaklaştığı anlaşılan *Kar*, modernizmin tektipleştirici ve ideolojik yaklaşımına edebi bir tavır olarak ortaya çıkmıştır. Nihayet bu anlamda modern Türkiye’de din ve siyasete postmodern paradigmanın örgütlediği çoğulcu bakış açısından yaklaşılması¹¹² Türk romanı açısından yeni bir durum sayılabilir. Roman bununla okuyucuya yeni bir dinsel ve siyasal kültür çevresinin haberini vermiştir. Anlaşılan o ki önümüzdeki yıllarda Türkiye’de din-siyaset ilişkileri yeni dini ve siyasi şemaları da içine alan daha geniş bir kültürel düzlemde yol alacaktır. Ancak bu değişimin az gelişmiş toplum sistemleriyle gelişmiş toplum sistemleri arasındaki iki ayrı değer sistemi ve yaşam biçiminin¹¹³ ürettiği çelişki-

¹¹⁰ Pamuk, *Kar*, 88-89.

¹¹¹ Pamuk, *Kar*, 51.

¹¹² Bk. Kıran, “Postmodernizmin Dini Varsayımlarının 1990 Sonrası Postmodern Türk Romanındaki Yansımaları”, 94-117.

¹¹³ Bk. Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, 298-317.

ler etrafında gelişme kaydedeceği ortadadır. *Kar* bu anlamda bize hem dinsel ve siyasal sistemin hâlihazırda aksayan tarafları hakkında birtakım alegoriler sunmuş hem de bu çatışmaları yaratan farklı kültür çevrelerinin ayrı ayrı yaşam disiplinlerinden beslendiği ile ilgili imalarda bulunmuştur.

SONUÇ

Kar dinsel ve siyasal kültürün edebi bir ürüne yansıtılması yönünden, bir asrı geçen tecrübe içinde kökleriyle yakın bir ilişki ortaya koyarken din-siyaset ilişkisine yaklaşımı bakımından yeni bir perspektif sunmuştur. Elbette Türkiye'nin dini ve siyasi birikiminin inşa ettiği kültürel sistem içinde bir yere sahip olan roman edebi bir metin olmasının ötesinde söz konusu kültür içinden dini ve politik kimlikler çerçevesinde bir toplum çözümlemesi de yapmıştır. Bu yaklaşım şüphesiz biri yazarın içinde sosyalleştiği özgün kültürel çevresi, diğeri ise evrensel değerler olmak üzere iki temel üzerinde inşa edilmiştir.

Roman Türkiye'de din ve siyasete ve onların karşılıklı ilişkilerinin ürettiği sosyal süreçlere postmodern bir paradigmadan yaklaşmıştır. *Kar* bu anlamda kültürel bir hegemonyanın yaydığı çatışma ortamında oldukça parçalanmış ve farklılaşmış kimliklerin mücadele ettiği topluma kışkırtıcı şekilde çoğulcu bir bakış açısı sunmuştur. Din *Kar* bağlamında elbette bütün sosyal sınıflarla ilgili olmakla birlikte özellikle aşağı sınıflara yoksulluklarını hatırlatan, yoksunlukları meşrulaştıran ve çoğunlukla da ideolojiler üzerinden kimlik sağlayan sosyal bir işlev olarak görülmüştür. Özellikle ideolojik din temelinde şekillenmiş patronaj ilişkiler romanda tam da kendi varlıklarını meşrulaştıran çoğulcu ve sivil anlayışla –içerdiği şiddetten dolayı- paradoksal bir ilişki içinde bulunmaktadır.

Öte yandan *Kar* tıpkı din sorunsalında olduğu gibi siyaset konusunda da her alanda kimlikleri yok sayan jakoben ve dayatmacı bir ilişki biçiminin toplumsal anlamda sürdürülebilirliğinin olanaksızlığını birtakım ironiler ve alegorilerle betimlemeye çalışmıştır. Romana göre Cumhuriyet'in tarihi kadar eski, modernleşme anlayışına angaje olmuş bu çarpık siyaset biçimi evrensel değerler ve global toplumun kazanımları çerçevesinde “taşralı” bir karakter ortaya koymuştur.

Nihayet *Kar* elbette Türk dini ve siyasi tarihinden süzülerek gelen çok önemli bir birikim etrafında şekillenmiş yakın dönem din-siyaset ilişkilerinin dramatik bir hikâyesini sunması bakımından önemlidir. Ancak burada daha öne-

mli olan şey, romanın kurgusal olarak toplumdaki belli bir dini ve siyasi kültüre ışık tutması ve aynı zamanda kültürünün kendi dinamikleri aracılığıyla din ve siyasetin uzlaşabilir karakterine işaret etmesidir. Dolayısıyla romana göre siyasal iktidarın kendi epistemolojik birikimini ve yaşam zevklerini geniş toplum kesimlerine “siyaset” olarak dayatmasıyla teolojik hoşgörüsüzlük farklı toplum çevrelerine ait fakat birbirlerini besleyen sosyal reflekslerdir.

KAYNAKÇA

- Alver, Köksal. “Edebiyatın Sosyolojik İmkanı”. *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, ed. Köksal Alver, 11-19. Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Arabacı, Fazlı. “Osmanlı Modernleşmesinde ‘Yeni Osmanlılar’ın Din ve Siyaset Anlayışları”. *Dini Araştırmalar* 2, sy. 5 (1999): 51-90.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. haz. Ahmet Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Coşkun, İsmail. “Türkiye’de Siyaset Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine”. *75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji* içinde, haz. İsmail Coşkun. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991.
- Çarkoğlu, Ali ve Binnaz Toprak. *Değişen Türkiye’de Din Toplum ve Siyaset*. İstanbul: Tesev Yayınları, 2006.
- Çiftçi, Adil. *Anlayıcı Yaklaşım ve Din Sosyolojisi için Uzanımları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Dağlar, Zeynep. “Modern Türk Romanında Din ve Toplum İlişkileri -Orhan Pamuk Örneği-”. Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2015.
- Demir, Fethi. “Orhan Pamuk’un Romancılık Serüveninde Yeni Bir Durak: Tematik Romanlar”. *Turkish Studies* 6, sy. 1 (Winter 2011): 930-940.
- Duverger, Maurice. *Siyaset Sosyolojisi*. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Varlık Yayınları, 2014.
- Erdoğan, Türkan. “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisinin Gelişimi Üzerine Düşünceler”. *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, ed. Köksal Alver, 211-249. Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Evin, Ahmet Ö. *Türk Romanın Kökenleri ve Gelişimi*. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agorakıta- plığı, 2004.
- Fichter, Joseph H. *Sosyoloji Nedir*. çev. Nilgün Çelebi. Ankara: Anı Yayınları, 2012.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999.
- Karaca, Alâattin. “Çağdaş Türk Romanında Dinî-Tasavvufî İçerik”. *VI. Dinî Yayınlar Kongresi* içinde, 275-287. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Karpat, H. Kemal. *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. haz. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Karpat, Kemal H. *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1962.

- Karpat, Kemal H. *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Kıran, Eda. "Postmodernizmin Dini Varsayımlarının 1990 Sonrası Postmodern Türk Romanındaki Yansımaları". Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.
- Köroğlu, Ömer. "Türk Romanında Batıcılığın Yeri: Gecikmişlik Bataklığında Utanç Duymayı Öğrenmek". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, c. 3, 499-510. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Mardin, Şerif. *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Mardin, Şerif. *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Michaud, Guy. "Bir Disiplin Olarak Edebiyat Sosyolojisinin Kurulması". çev. Hilmi Uçan. *Edebiyat Sosyolojisi* içinde, ed. Köksal Alver, 53-63. Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Okutan, B. Banu. "Din Sosyolojisi ve Toplumsal Metin: Cinsiyet Tipolojilerinin Çözümlemesi (Kar Örneği)". *Toplum Bilimleri Dergisi* 7, 14 (2013): 119-146.
- Önertoy, Olcay. *Türk Roman ve Öyküsü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984.
- Özbolat, Abdullah. "Bir ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili". *Kültür ve Din* içinde, ed. M. Ali Kirman ve Abdullah Özbolat, 289-306. Adana: Karahan Kitabevi, 2014.
- Pamuk, Orhan. *Öteki Renkler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Pamuk, Orhan. *İstanbul Hatıralar ve Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Pamuk, Orhan. *Kar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Perşembe, Erkan. "Modernlik Gerçeğinden Postmodernlik Söylemine Din Sorunu". *Ekev Akademi Dergisi* 6, sy. 13 (Güz 2002): 1-16.
- Sağlam, M. Halil. "Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1934-1938)". Doktora tezi, Dicle Üniversitesi, 2016.
- Seyhan, Azade. *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*. çev. Erkan İrmak. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Smith, Philip. *Kültürel Kuram*. çev. Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil Yayınları, 2005.
- Solak, Ömer. *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Merkez-Taşra Çatışması*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Subaşı, Necdet. *Ara Dönem Din Politikaları*. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.
- Subaşı, Necdet. *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Tanpınar, A. Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. haz. Abdullah Uçman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Taş, Cumhur. "Çağdaş Türk Romanında Din ve Tasavvuf (1980 Sonrası)". Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2009.

1012 | Erdiç, Şaban. The Relationship Between Religion And Politics ...

- Timur, Kemal. "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu Ve İnançlar". *Turkish Studies* 4, sy. 1-2 (Winter 2009): 2089-2125.
- Turgut, C. Öktemgil. "Türk Romanında İslami Öğeler (1872-1896)". Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2011.
- Weber, Max. *Din Sosyolojisi*. çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayınları, 2012.
- Wolf, Eric R. *Köylüler*. çev. Abdülkerim Sönmez. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Yalçın, Alemdar. *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1946-2000*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Yalçın, Alemdar. *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Yaprak, Tahsin. "Postmodernizmin Orhan Pamuk'un Romanlarındaki Yansımaları" Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi, 2012.
- Yavaş, Gürkan. "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı (1923-1950)". Doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2014.
- Yıldırım, Gökşen. "Tanzimat Dönemi Türk Romanında Tanrı ve Kötülük". *Journal of Turkish Language and Literature* 2, sy. 1 (Winter 2016): 545-558.